Szalay László Pál

A fehér ember

Ritkák az igazi történetek. Tele van szenzációhajhász fruskával és krapekkal a világ. A történeteknek se szeri se száma. Van, aki gyártja őket kéretlenül is. A példatörténetek a legbüdösebb fajtából valók, amikor valami alátámasztására mi magunk a garázsban bütykölünk össze egy sztorit. Példázat a példázatról. Pedig az élet mostanság veszettül nem komikus. Járvány, háború, energiaválság. Micsoda kifordult idő ez, s az igazság, a valóság, mint valami megmászhatatlan, jégbe fagyott, ködbe burkolózott hegy tornyosul az emberiség előtt. Ha valaha hazudtak, akarva, akaratlan, na most minden korábbin túltesznek. Ha lehet távolságtartó, szkeptikus, fenntartásokkal élő módba kapcsolni a fedélzeti irányítópanelemet, akkor megteszem.

2020 tavaszán mindennél jobban érdekelt megérteni, hogy miért és hogyan. Belevetettem hát magam, mint sokan mások, és hosszan űztem egy gondolatot a papírlapon, kifáradásig. Most is majdnem beleléptem ebbe a tányéraknába. Igencsak egyensúlyoznom kellett a pereménél, mivel már irodalmat gyűjtögettem a háború lélektanáról. Megállj – mondtam, majd elmúlik, mármint az érzés. Így maradtam inkább az adósság törlesztésénél, a fehér ember sztorinál. Most arra eveznék, ahol a lapát húzása közben érzem, ismerős az anyag, amit felkavarok. Nincs olyan izgalmas, mint Vuhan vagy Luhansk, de ehhez a vidékhez illik, tartozik, amúgy meg senki nem veti papírra, nem fecsérel rá papírt, sem pedig időt. Miért tenné bárki, milyen érdek űzné, vonná egy divatjamúlt zakó és egy patakparti kulipintyó históriájának nyomába. Értelmetlen tett lenne, ha el kellene magyarázni a miértjét.

Egyszer csak megjelent. Nem hívtuk, nem érdeklődtünk utána, arról sem tudtunk, hogy a Föld színén van. Beköltözésünk után egy nap bekopogott. Hatalmas termete, ha lett volna vihar, vagy hófelhők torlódása a Hegyi úton, azt is eltakarta volna az ajtónyitáskor. Amikor jött, akkor ott volt, jelenléte megkérdőjelezhetetlen tény, bizonyításra nem szorult. A legelején kezdte, hogy annál kevésbé értsem, a történetében ki kivel van. Először arra gondoltam, az én készülékem a ludas. Idővel rájöttem, ifjúkorunkban más itatóhoz terelgettük a szárnyasokat, én az itt telelőket, ő a költöző fajtát részesítette előnyben. Elméje mindig be volt fogva, nagy intenzitással nyelvek és kontinensek között cikázott, és mire egyetérthettem volna, ő már akkorra máshol időzött. Sanyi bácsi így

érkezett meg hozzánk, s időnként jött újra és újra, nem mondva le rólunk.

Milyen emberi ez a ragaszkodás ismeretlenül is. Bár nálunk ez a fajta vizit, megkockáztatom, nem a bájos személyiségünknek, inkább a hivatalunknak szólt. Új lelkészek kerültek a faluba, hát úgy illik, beköszön. Tette ezt főhajtással, tisztelettel, őszinte kíváncsisággal. Pájer Sándor vagyok, itt lakom az Ósva elején. Itt kezdődött a történet, a fehér ember története. S amikor valaki mesél magáról, akkor akarva-akaratlan önmeghatározásba kezd. A mondatok definiálják azt a lényt, aki ott ül az ebédlőben, háttal az ablaknak. Először, meg kell vallanom, kicsit félelmetes volt. Arra gondoltam, hogy ez az ismeretlen hatalmas ember, ha akar, egy mozdulattal a falhoz csap és kilapít. Csak remélni tudtam, hogy a szándékai tiszták. Elképzelése nem nevezhető erőszakos indítékúnak, inkább az élete történetének, a sorsa kimenetelének a megértését vágyta.

Cinkotán indult el ez a történet, és Anglián keresztül Dél-Afrikáig ért. Ő is útnak indult, ahogy az a 200 000 magyar sorstársa, hogy valahol egy szabadabb, jobb életet kezdhessen. Amikor a Time magazin az év emberének a szabadságharcost választotta, a nemes lélek minden ideája ellenére az otthontalanná váló magyarok valami kapaszkodót kerestek, ami megtartja őket a történelem forgószeleiben. Pájer Sándor Dél-Afrikába, a 3000 bányász alapította, a fekete kontinens legnagyobb városába, Johannesburga menekült. Persze még akkor fess fiatalember volt, tele életerővel, tanulási vággyal, tenni akarással. Az angol hódítók földjén nem is volt annyira szokatlan egy fehér ember, de picikét talán mégis, ahogy a közép-európai akcentusával forgatta a nyelvét. Sybillnek, a holland telepesek leszármazottjának mindenképp figyelemfelkeltő jelenség volt. Sándor sem úgy nézett rá, mint egy nőre a sok közül. Ő lett a kiválasztott, a csontomból való csont, a testemből való test. Lehettek hát ketten egy testté Isten rendelése szerint. S amit Isten egybeszerkesztett, azt ember nem akarja átszerkesztgetni, mivel az semmi jóra nem vezet.

Johannesburg soha nem volt álmos, unott kisváros, és nem is álcázta magát annak. Az élet nem lehetett más, mint pezsgő és fényűző. No persze nem a fekete nyomornegyedekbe, a külvárosi bányászbarakkokba. A fehér ember világa tele volt felhőkarcolóval, sugárúttal, autómobillal, tweed zakós urakkal és habos-babos ruhakölteményekben pompázó hölgyekkel. Egymillióan feleltek a város szívében a lüktetésért. Nem gondoltak a régi és új hazát nyert lakók arra, hogy hálásak legyenek Rissik Johannesnek, aki a hely bölcsőjét ringatta. Szabad hétvégéiken nem kutatták a 600 aranybánya járatait, remélve, hogy rájuk mosolyog

Fortuna istennője. Enélkül is teljes boldogságra leltek. Megvolt kinek-kinek a jól meghatározott, törvénybe, mi több alkotmányba lefektetett lehetősége, kötelezettsége, joga. Valakinek több, másoknak végtelenül kevesebb. Épp Pájer Sándor érkezése előtt fogalmazták meg a Szabadság Chartát: *„Dél-Afrika a dél-afrikaiaké, a feketéké és fehéreké. Törvénytelen az a kormány, amely nem az egész nép akaratát juttatja érvényre."* A történelem furcsa játéka, hogy Sándor egy elnyomó hatalom elől menekült el, amikor disszidált, és Johannesburgba érkezve akaratlanul is a fehér emberek táborát gyarapítva, egy elnyomó rendszer piciny kiszolgáló alkatrészévé lett.

A szerencse forgandósága, a történelem hullámzása nem ügyel arra, hogy a kisemberek tyúkszemére rá ne lépjen. A fehér ember első aranykora véget ért. Nelson Mandela egyértelművé tette, hogy egy új korszak kezdődik vele: *„Túl sokáig vártunk a szabadságunkra. Tovább már nem várhatunk!"* Beszédét követően a fehér lakosság fejvesztve menekült a kontinensről, amilyen messze csak tudott. Főként a magasan képzett értelmiség hagyta ott Afrikát. Néhány év múlva maga Mandela is belátta, hogy ez a folyamat sem vezet jóra. Az 1996 nyarán Port Elizabethben mondott beszédében öngyilkosságnak nevezte, elengedni a fekete kontinens fehér lakóit. A mi emberünk sem sokat hezitált, mentette a menthetőt. Ha már Sybill és a házassága menthetetlen volt, de a reményt és a jövőt nem akarta feladni. Amit magával tudott hozni, és amit el lehetett okosban intézni, azt megtette. Egy ideig Bajorországban telepedett le, majd a honvágy, a haza közelsége végleg elindította a szülő föld felé. Bár beteljesedett volna az a kívánt pálya, hogy mindaz az élettapasztalat, világlátás, ami összegyűlt aktív évei alatt, kis hazájában növelte volna respektjét. Az idegennyelvek, eltérő kultúrák, a dél-afrikai atomprogram, a térképészet, a fuvarozás átfogó ismerete nem kétséges, hogy fáradhatatlan szellemének méltó kihívást adhattak volna. Ehelyett Északkelet-Magyarország, a leszakadó végek hepehupás, kanyargós útjai, sajátos észjárású népei váltak napi labirintusává Pájer Sándornak.

A kálvária bárhol elérheti az embert. Még úgy is, ha nem egyedül érkezik meg erre a kihívásokkal teljes vidékre. Volt neki egy négy lábon járó segítőtársa, egy óriási bernáthegyi. Mély dörmögése, nyálcsimbókon szánkózó pofázmánya, esetlen mozgása mindig megmelengette a fehér ember szívét. Hatalmas ketrecben utaztatta egészen a régi hazájának új falujáig, szó szerint, mert az első támaszpontja Vámosújfalu lett. Aztán úgy gondolta, meg kellene találni az ország legszebb települését. Miért érné be kevesebbel? Megengedheti magának, hogy ott éljen, ahol akar. Ezzel a szándékkal utazta be Magyarország egy-egy szegletét. A céltudatos keresés ellenére szerintem végig hontalan maradt. Soha nem

érkezett el a hátralevő életében az az érzés, hogy igen, itt most megérkeztem: *Fészkelődnöm sem kell többet, mert a falak, a tető, a szőnyegek, a bútorok, a fotel, az udvaron a fenyőfák és a bokrok, a szomszéd mind hozzám simultak.* Az ember ugyan vissza-visszaér, de soha sem oda ahonnan elindult. A legjobban a képzeletbeli, lelkében élő hazát Szilvásvárad és Telkibánya testesítette meg a számára. A mellette, ellene játszmában Telkibánya maradt felül, a patakparti meseházzal az Ósva völgyén. Az arany városából, Johannesburgból, az aranygombos Telkibánya lehetett volna a maradandó város, a beérkezés helye. Tudat alatt a döntés folyamatában ott lehetett a csillogás és a nyomor kettőse, ami itt és a fekete kontinensen is elmaradhatatlan jellemző volt.

Telkibányán úgy élt, mint ahogy József Attila üdvözölte Thomas Mannt. Nyilvánosan nem tehette meg a Magyar Színházban, ahol felolvasóest szerveződött, mivel a rendőrség letiltotta a lázító gondolatok közreadását. Így nem hivatalosan, mondhatni titokban Hatvany Lajos író lakásán olvasta fel zseniális sorait, és a házigazda tolmácsolta a költeményt. Pájer Sándor kopottas öltözékében, hatalmas utazótáskájával az oldalán, tömegközlekedésről le-föl ugrálva senkinek sem egy világlátott, tisztes öregúr benyomását keltette. Pedig őt is kérni kellett volna, *„Ülj le közénk és mesélj. Mondd el, mit szoktál..."* Hisz innen, a hegyek közül oly nehéz kilátni, fényre találni, nem eltemetve aranyért ásni. A történelem és a világ más szelei szabdalták arcán a ráncokat. Más tekintetek izzó tüzével nézett farkasszemet. Más világban élt akkor is, amikor már közöttünk járt. Kicsit inkognitóban, önmagát igazán fel nem fedve, ősz hajába temetkezve. Annyira igaz volt rá is a József Attila-vers zársása: *„Mi hallgatunk és lesz, aki csak éppen néz téged, mert örül, hogy lát ma itt fehérek közt egy európait."*

A nagy utazásaiból nem tudott megállni, nem tudott kiszállni. A repülőutak, a taxizás, az a megszámlálhatatlan kilométer a vérében volt már, a génjeivé vált. Úgy kellett neki egy hajnali buszozás, mint egy falat kenyér. A recsegő rádió – ami szünet nélkül ontotta a helyzetjelentést –, hangfoszlányaival keverve a sofőr és ő a saját valóságverziójukat építgették, amíg el nem érkezett a célállomás. Mindig szükség volt valamilyen úti célra, hogy legalább a minimális adrenalin meglegyen. Így vett egy házikót Sárospatakon, hogy menni kelljen. Pakolni innen oda, vagy onnan ide? Ezt már senki nem tudja. Nem csak ő volt örökös folyamatos jelenben, hanem a dolgai is. Minden épp készült, a ház, a bútorok, az udvar, a tetőtér, a patakpart, a végrendelet. Mintha mindig a tökéletes lépésre készült volna, de túl sok tanácsot kért, és ezek között hezitálva maradt mozdulatlan.

Az idő viszont őt sem kímélte. Betegségek, balesetek, érzelmi hullámvölgyek, csalódások mind koptatták a környezete renoméját, és az ő szívós, élni akaró, hosszú távra tervezett szervezetét. Lassan megfáradt minden benne, de még menni akart. Ha topogva, tyúklépésekkel, piciket előre, nem számított, csak mehessen. Ment az embereihez, hogy a létfontosságú társas kapcsolatait újratölthesse. Ő választott, és kitartott mellettük a végtelenségig. Csak jött az apró kedvességeivel, ünnepi köszöntéseivel, a Heitzmann Cukrászdából vagy épp a Szerencsi Csokoládégyárból. Apró szívességek, végtelen kedvességgel karöltve. Kopogtatott, és már elő is rukkolt mondandójával.

Egy életen keresztül kereste a földi hajlékát, aztán az utolsó évtizedben kapcsolódott ehhez a végső hajlék kérdése is. Hol nyugodhat békében egy magafajta nyughatatlan lélek? Végrendelet, sírhely, gyászbeszéd, temetkezési vállalkozó. Amikor humorral próbáltam elütni ezeket a gondolatokat, kiigazított: *Az én koromban gondolnom kell erre is.* Ő volt az én fehér emberem, aki élni és halni készült egyszerre. Többször eljött meghallgatni a temetési szolgálataimat, de nem csak engem, katolikus létére minden felekezet irányában nyitottnak mutatkozott. A vég felé közeledve szintén a tökéletes lépést kereste, de minden nehéznek tűnt. Leginkább a döntés. Végül abban maradtunk, hogy a Hutákban fog nyugodni, és az ügyvéd majd értesít, mikor kell mondanom az utolsó Istenhozzádot. Nem jött az üzenet, talán késett a halál. Napolták a betakarítást, sőt ment a huzavona a 82 körül. Valaki félreérthetett valamit, mert a kettő, az a betöltött év, és nem két nappal korábban lett volna a távozás időpontja. Így már nem vehette kézbe a Pájer család legifjabb tagjáról, Anna Saroltáról küldött fotót. Nem nézhetett a jövő szemébe.

Persze aggodalma ellenére az élők mindent szépen intéztek. Volt sírhely, bernáthegyis díszítésű sírkő, helyi siratóasszonyok, gyászbeszéd, gyászmise, két katolikus pap. S egy olyan magaslat végső nyughelyül, ahová a víz nem férkőzhet, és a kilátás, mint a Varázshegyen. Talán nyugalmat lelt végül. Most, hogy az el nem mondott gyászbeszédem helyett, végül elköszönhettem én is, talán nem neheztel rám. Azt mondta: *„A piciny gesztusok teszik emberivé a létezésünket a világban. Az olyan apró, szinte észrevehetetlen figyelmességek, mint egy köszönés. Mindig emlékezni fogok rá, hogy előre köszönt."* Isten veled fehér ember. A menyegzői ruhához illeni fog a hatalmas hófehér hajzuhatagod.